

אישה בדין / טו.

תוכן:

פתיחה

ביאור שיטת התוספות

דבורה הנביאה

פסיקת ההלכה

בימינו

אשה בהוראת הוראה

פתיחה¹

בנדה (מט:): תנן: "כל הכשר לדון כשר להעיד". ולכאורה עולה מכאן, שכשם שהאשה פסולה להעיד, כך פסולה לדון, משום דהא בהא תליא, ובירושלמי (יומא פ"ו, הובא בתוס' גיטין פח: ועוד) איתא להדיא: "אשה אינה מעיידה ולא דנה". אלא שבמסכת ב"ק (יד:): שנינו: 'הנשים בכלל הנזק', והגמרא (טו.) אומרת: "מנהגי מילי, דבי רבי אלעזר תנא, 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", השוה הכתוב אשה לאיש לכל דינין שבתורה". וכן מצינו בדבורה הנביאה שנאמר בה (שופטים ד, ד) "ודבורה אשה נביאה אשת לפידות היא שפטת את ישראל בעת ההיא" ולכאורה עולה מכאן, שכשם שאיש כשר לדון כך אשה כשרה לדון. וידוע ומפורסם, שעל שאלה זו כבר עמדו רבותינו הראשונים, וכמו שיתבאר בע"ה.

שיטת התוספות²

בתוספות (ב"ק טו. ד"ה אשר תשים) עמדו על כך:

"תימה, הא לפנייהם לא איירי אלא בכשרים לדון דכן דרשינן בפרק בתרא דגיטין (פח:): לפנייהם ולא לפני הדיוטות, ואשה פסולה לדון דתנן בפרק בא סימן (נדה מט:): כל הכשר לדון כשר להעיד ואשה פסולה להעיד כדאמרין בהחובל (לקמן פח.) ובפרק שבועת העדות (שבועות ל.). וי"ל דהיא דפרק בא סימן (נדה מט:): באיש איירי, כלומר כל איש הכשר לדון כשר להעיד. ומדכתיב (שופטים ד, ד) והיא שפטת את ישראל בדבורה אין להביא ראייה דאשה כשירה לדון דשמא היו מקבלין אותה עליהם משום שכינה...".

¹ טרם אפתח בעיקרי המאמר, ברצוני להקדים מספר מילין, ויהי רצון שלא תצא תקלה ידי. הגמרא ביבמות (סב:): אומרת: "אמר רבי תנחום א"ר חניליא, כל אדם שאין לו אשה, שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טובה, במערבא אמרי: בלא תורה, בלא חומה". ועוד אמר רבי אלעזר (שם סג.): "כל אדם שאין לו אשה אינו אדם, שנאמר 'זכר ונקבה בראם... ויקרא את שמם אדם'". וכבר ידוע ומפורסם, שאשתו של האדם הינו ביתו, ולא בכדי קרויה עקרת בית, משום שעליה נסמך הבית (ועיין מהרש"א כתובות יז.). אלא אעפ"כ, נפסק ללא כל ערער דאשה פסולה לעדות (בבא קמא פח. רמב"ם עדות ט, א, וש"ע חו"מ לה, יד), ויש להדגיש, שאין הלכה זו נובעת, ח"ו, מהכרה פחותה בחשיבות האשה, ואדרבא, התורה מייחסת חשיבות גדולה עד מאוד לאשה, אלא אין כאן המקום להאריך (וע"ע ברכות יז. נשים במאי זכיון). במאמר זה, ננסה בסיעתא דשמיא לעמוד בסוגיא האם אשה כשרה לדון, או שמא פסולה היא. חשוב לציין, שאין להסתמך על מאמר זה כל עיקר, וכ"ש שאין לפסוק הימנו הלכה, אלא מטרתנו הינה לנסות לעמוד על יסוד דברי רבותינו הקדושים, ולהאיר את דבריהם באור נוסף.

² בסוגיא זו מצינו כמה וכמה שיטות בדברי התוס', וכפי שיתבאר, ומ"מ עיין בשדי חמד בכללי הפוסקים (סימן ט, סעיף ז) האם יש להקשות מתוספות למשנהו, ואכמ"ל.

במבט ראשון, נראה דפשט דברי התוספות, דלעולם אשה כשרה לדון, ומה ששנינו (נדה מט): כל הכשר לדון כשר להעיד, מיירי באיש בלבד, דכל איש הכשר לדון כשר להעיד, אך כלל זה לא נאמר באשה, דאשה כשרה לדון אך פסולה להעיד. (וע"ע בפני יהושע).

אך עיקר תירוץ זה לכאורה צ"ע. ראשית, שהעולה מדבריהם שאשה כשרה לדון, ודבר זה הינו תימה, שהרי ירושלמי ערוך הוא שאשה פסולה לדון (ומ"מ אפשר לומר דהבבלי פליג אירושלמי). ועוד קשה, דלאחר שהוכיחו התוס' שאשה כשרה לדון, טרחו להאריך ולהסביר מדוע אין להביא ראיה מדבורה הנביאה דאשה כשרה לדון, ומדוע נקטו כן³. ועוד, הרי קיימא לן דאשה פסולה לעדות (עיין ח"מ לה, יד), וא"כ מאי שנא עדות לבין דין⁴. אלא דעיקר שאלתנו, שמצינו בתוספות בכמה מקומות מבואר להדיא דאשה פסולה לדון, וכפי שיתבאר:

ביבמות (מה): מובא:

"עבדיה דרבי חייא בר אמי אטבלה להייה עובדת כוכבים לשם אנתתא, אמר רב יוסף, יכילנא לאכשורי בה ובברתה, בה כדרב אסי, דאמר רב אסי מי לא טבלה לנדותה... ההוא דקרו ליה בר ארמייתא (=שלא טבלה אמו כשנתגייירה), אמר רב אסי מי לא טבלה לנדותה (ואותה טבילה עולה לה לטבילת גירות דדת יהודית היא. רש"י)".

ובתוספות (ר"ה מי) הקשו:

"תימה, דאמר לקמן (מו): דגר צריך שלשה דמשפט כתיב ביה ואפילו למאן דאמר בריש סנהדרין (ג). דבר תורה חד נמי כשר, מכל מקום אין דרך נשים להביא איש עמהן בשעת טבילה, ואשה אינה ראויה לדון כדתנו (נדה מט): כל הכשר לדון כשר להעיד, ובהדיא איתא בירושלמי דיומא מעתה שאין אשה מעידה אינה דנה, ודבורה לא היתה דנה אלא מלמדת להן שידונו אי נמי על פי הדיבור שאני. וי"ל, האי דבעינן שלשה היינו לקבלת המצות אבל לא לטבילה, אף על גב דאמרינן לקמן (מו): דשני ת"ח עומדים מבחוץ היינו לכתחלה דעדיף טפי. ויש מפרשים דכיון דידוע לכל שטבלה כאילו עומדים שם דמי..."

הנה מוכח מכאן להדיא דאשה פסולה לדון, ועיין בהערה⁵.

³ ועיין בפני יהושע.

⁴ ועוד קשה, שבגמ' ביבמות (עז). מבואר שעמוני ולא עמונית ומואבי ולא מואבית, ומפני שנאמר על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים, דרכו של איש לקדם ולא דרכה של אשה לקדם, ואפי' לקראת נשים לא, משום שנא' (תהילים מה, יד) "כל כבודה בת מלך פנימה". וכן נאמר (בראשית יח, יט) "ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל" (ופרש"י, דאין דרך אשה לצאת מביתה). וכיו"ב מצינו ביבמות (מב): דאשה בושא לבא לבית דין והורגת את בנה, ע"ש. וא"כ מוכח שדרכה של אשה להיות בביתה, וא"כ אמאי קאמרינן דתהא כשרה לדון, הלא אין דרכה אלא להיות בביתה.

ויש לתרץ, שאמנם דרכה של אשה להיות בביתה, אך זוהי דרכה בלבד, ותו לא. ויעוין בריטב"א בשבועות (ל), בעניין האם אשה יקרא שתבעה צריכה ללכת לבית דין: "...דתלמודא אשה לאו אורחא קאמר שהעולם נוהגים בהם כבוד בכך, אבל מי יימר שאם לא רצה התובע לא נכוף אותה לבא" (וע"ע קיצור פסקי הרא"ש שבועות ד, ב). ואכמ"ל.

⁵ ובשורש המחלוקת האם אשה כשרה או פסולה לדון, הנה לכאורה יש לומר דתליא במחלוקת הרמב"ם ורבינו יהונתן, וכפי שיתבאר: נחלקו הראשונים, האם הדיין יכול לדון דיני ממונות ע"פ אומדן דעתו, וע"פ זה נראה לבאר את יסוד מחלוקת התוספות. כתב הרמב"ם (סנהדרין כד, א):

"יש לדיין לדון דיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להן שהן אמת והדבר חזק בלבו שהוא כן אף על פי שאין שם ראיה ברורה, ואין צריך לומר אם היה יודע בודאי שהדבר כן הוא שהוא דן כפי מה שידוע, כיצד הרי שנתחייב אדם שבועה בב"ד ואמר לדיין אדם שהוא נאמן אצלו ושדעתו סומכת על דבריו שזה האיש חשוד על השבועה יש לדיין להפוך השבועה על שכנגדו וישבע ויטול, הואיל וסמכה דעתו של דיין על דברי זה, אפילו היתה אשה או עבד נאמנים אצלו הואיל ומצא הדבר חזק ונכון בלבו סומך עליו ודן, ואין צריך לומר אם ידע הוא עצמו שזה חשוד... וכן כל כיוצא בזה שאין הדבר מסור אלא ללבו של דיין

וכן מצינו להדיא בריטב"א (קידושין לה.) שכתב כן בשם התוספות (ומ"מ הביא שיש הפוסלים):
 "והא דמרבינו הכא נשים לדון לא תיקשי לך הא דתנן (נדה מט:): כל הכשר להעיד כשר לדון ואשה אינה
 כשירה להעיד ואפילו הכי כשירה לדון, דמתניתין דהתם בזכרים מיירי דאיש שכשר להעיד כשר לדון
 ולא ממעטינן מינה נשים דמקרא מלא דיבר הכתוב (שופטים ד, ד) והיא שופטה את ישראל, תוספות. ויש
 שפוסלין אותה לדון ומפרשים שופטה את ישראל כלומר מנהגת ודברית".
 ומ"מ, ראשונים רבים פסקו דאשה פסולה לדון, וביניהם הרמב"ם (בהקדמה לספר המצות), התוס' (יבמות מה:
 וע"ע תוספות גיטין פח: ד"ה ולא, ובתוס' שבועות כט: ד"ה שבועת, ונדה נ. ד"ה כל הכשר), הרשב"א (בבא קמא שם), יש
 אומרים בריטב"א (קידושין לה.), פסקי התוספות⁶ (בבא קמא סימן סד ונדה סימן פה) תוס' תלמיד רבינו תם (בבא
 קמא טו.), הרא"ש (בתוספותיו לשבועות ל. וע"ע בדבריו בגיטין פח: ובקידושין לה.) ועוד. ועיין עוד ברש"י (כתובות כב.).

דבורה הנביאה

בספר שופטים (ד, ד) נאמר:

"ודבורה אשה נביאה אשת לפידות היא שפטה את ישראל בעת ההיא".

ופירש מצודת דוד:

"בעבור שהיתה נביאה וזריזה במעשיה בא לה המעלה הזאת להיות שופטת את ישראל".

והנה יש להבין, דכיון דחזינו דלדעת רוב הראשונים אשה פסולה לדון, ממילא יש להבין, כיצד דבורה
 הנביאה שפטה את ישראל (וע"ע חומת אנך).

התוספות (יבמות מה: ונדה נ.) כתבו שדבורה לא היתה דנה אלא מלמדת להם שידונו, או שהיתה דנה ע"פ
 הדיבור⁷. ובבבא קמא (טו.) תרצו, שמא היו מקבלים את דבורה עליהם משום שכונה (וכו"ב עיין תוספות גיטין

לפי מה שיראה לו שהוא דין האמת, אם כן למה הצריכה תורה שני עדים שבזמן שיבואו לפני הדיין שני
 עדים ידון על פי עדותן אף על פי שאינו יודע אם באמת העידו או בשקר".

אך רבינו יהונתן (הובא בשיטה מקובצת ב"ק מו:): חולק:

"...כלל גדול נתן משה רבינו עליו השלום לשבעים זקנים ואהרן וחור שלא ידינו שום אפוקי ממונא בדעת
 מכרעת וברובא אלא בראיה. סברא הוא דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא לא היה צריך משה להזהירן
 דפשיטא הוא דלא גרע דין אחד ממשפט הרופאים שאין הרופא דן את החולה לפי סברתו לבדו עד
 שאומר לו החולה ראשי כבד עלי ובמקום פלוני ומשתנה עלי במקום פלוני למקום פלוני ולפי שהוא
 מראה לו פנים הוא דן אותו כך התובע צריך להראות לו פנים שתביעתו חזקה וברורה כלומר בעדים".

כלומר, נחלקו הרמב"ם ורבינו יהונתן האם הדיין יכול לדון ע"פ סברתו, אע"פ שאין לו ראיה בדבר. לדעת הרמב"ם,
 יכול הדיין לדון אע"פ שאין לו ראיה ברורה, אלא כיון שמצא הדבר חזק ונכון וליבו, יכול לסמוך עליו ולדון. אך
 לדעת רבינו יהונתן, אין לדיין לדון ע"פ דעת מכרעת ורובא, אלא בראיה בלבד.

ונראה ששורש מחלוקתם תלוי במה שחקר המערכי לב (סנהדרין סט, ב). הובא בקובץ יסודות וחקירות) במהותם של
 הדיינים, האם הדיין רק פוסק את הדין, והמתחייב והזוכה הוא רק ממילא, או שהוא עצמו המזכה והמחייב. שלדעת
 הרמב"ם הדיין יכול להכריע ע"פ סברתו, משום שהוא עצמו המחייב והמזכה. אך לדעת רבינו יהונתן, הדיין הינו רק
 שומע את הראיות ועליו להכריע, וממילא סובר שהדיין צריך ראיה ברורה בשביל לזכות ולחייב.

ולכאורה נראה שזו יסוד מחלוקת התוספות בבבא קמא (טו.) לבין התוספות ביבמות (מה:): ועוד, שלדעת התוס'
 ביבמות, הדיין יכול להוציא ע"פ סברתו, וא"כ אין לאשה לדון, משום שיש חשש שתטה את הדין ע"פ דעתה (חלילה
 לומר שאין לאשה כוח סברא, אלא כיון שטבע האשה הרי היא יותר רגשי וכדו', א"כ פסולה לדון מפני שיש חשש
 שתכניס רגישות יתר וכיו"ב לדין). אך לדעת התוספות בבבא קמא, הדיין הינו רק שומע את הצדדים הטוענים ועליו
 להכריע, וא"כ מאי שנא איש ומאי שנא אישה, ולכן לכאורה כשרה לדון. ולכאורה יש להביא לכך אסמכתא, שהרי
 הרמב"ם פסק (בהקדמה למניין המצוות) שאשה פסולה לדון. ומ"מ ביאור זה שכתבנו צ"ע. שלדעת התוס' בב"ק מאי
 שנא בין עדות דפסולה לבין דין דכשרה, שהרי גם עדות העד רק רואה את הדברים, ואפ"ה פסול.

⁶ באשר לזהותם של פסקי התוספות, עיין בשדי חמד.

⁷ עיין מהר"ץ חיות (בבא קמא שם), ובאר הגולה (חו"מ סימן ז ס"ק י').

פח: ושבעות כט: רשב"א ב"ק טו. תוספות רא"ש קידושין לה. ועוד. וע"ע רש"ש נדה נ.). ובריטב"א (קידושין לה.) כתב שהיתה מנהיגה את ישראל.
ובספר החינוך (מצוה עז) כתב:

"ונוהגת מצוה זו בזכרים, אבל לא בנשים, שאינן דנות כמו שאמרנו למעלה בהרבה מקומות. ולא יקשה בעיניך מה שכתוב בדבורה הנביאה (שופטים ד, ד) היא שופטה את ישראל, שאפשר לנו לתרץ שלא היה הדין נחתך על פיה אבל היתה אשה חכמה ונביאה והיו נושאים ונותנים עמה אפילו בדברים של איסור והיתר ודינין גם כן, ולכן כתוב עליה היא שופטה את ישראל. או נאמר שקבלוה לדון עליהם ראשי ישראל ואחריהן כל אדם ידון על פיה, דבקבלה ודאי הכל כשרים, דכל תנאי שבממוץ קיים. ומכל מקום כל זה שאמרנו שאינן דנות הוא כדעת קצת המפרשים וכדעת הירושלמי (שבועות פ"ד ה"א, סנהדרין פ"ג ה"ט), שכן נמצא שם מפורש, אבל לדעת קצת מן המפרשים כשרות הן לדון⁸, ואמרו כי מקרא מלא הוא שנאמר היא שופטה, ומה שאמרו בסנהדרין (לד): דכל שאינו כשר להעיד אינו כשר לדון, ונשים ודאי אינן כשרות להעיד כדמוכח שם (ב"ק פח., שבועות ל.), אפשר שיאמרו לפי דעתם זה לפי שאין למדין מן הכללות (עירובין כ"ז.). והנראה מן הדברים ומן הסברא שאינן בתורת דין, כדאיתא בירושלמי וכדמשמע לפי גמרינו דרך פשיטות".

פסיקת ההלכה

כתב הירושלמי (יומא ו, א והובא בראשונים רבים):

"נאמר כאן 'שני' ונאמר להלן 'שני', מה שני שנאמר להלן אנשים ולא נשים ולא קטנים אף שני שנאמר כאן אנשים ולא נשים ולא קטנים הרי למדנו שאין האשה מעידה מעתה אין האשה דנה. ר' יוסה בי רבי בון רבי חונה בשם רב יוסף נאמר כאן 'שני' - 'על פי שנים עדים' ונאמר להלן 'שני' - 'וישאר שני אנשים במחנה', מה שני שנאמר להלן אנשים ולא נשים ולא קטנים אף שני שנאמר כאן אנשים ולא נשים ולא קטנים...".⁹

ופסק הטור (ח"מ סימן ז):

"אשה פסולה לדון, ודבורה לא היתה דנה אלא מלמדת שופטי ישראל" [ונראה שפסק כן, דהא ירושלמי ערוך לפנינו דאשה פסולה לדון, וכמו שיובא בהמשך. ועוד, דרוב הראשונים כך פסקו להלכה].

וכתב מרן בבית יוסף:

"בסוף פרק קמא דבבא קמא (טו.) כתבו התוספות (ד"ה אשר) אשה פסולה לדון דתנן בפרק בא סימן (נדה ט:): כל הכשר לדון כשר להעיד ואשה פסולה להעיד כדאמרין בהחובל (בבא קמא פח.) ובפרק שבועת העדות (שבועות ל.) ומדכתיב (שופטים ד, ד) והיא שפטה את ישראל בדבורה אין להביא ראיה דאשה כשרה לדון דשמא היו מקבלים אותה עליהם משום שכינה. ובפרק החולץ (יבמות מה: ד"ה מי) כתבו אשה אינה ראויה לדון כדתנן כל הכשר לדון כשר להעיד ובהדיא איתא בירושלמי דיומא (פ"ו ה"א)

⁸ ובמנחת חינוך (ד"ה ולכאורה) כתב: "ולכאורה קשה להפוסקים דאשה כשרה לדון, הא מבואר בסנהדרין פרק ארבע מיתות נ"ז ע"ב, דאשה פסולה לדון לבן נח דכתיב איש ולא אשה, וכן פסק הר"מ פ"ט ממלכים הי"ד, א"כ מתי יצאו ישראל מזה, ולמה נגרעו ישראל מבני נח ואם אין לנו קרא בישראל, אדרבא הוי ליה נאמרה ולא נשנית, דישראל נאמרה, עכ"פ היאך סלקא דעתך דלבני נח יהיו פסולות ולישראל כשרות... וצ"ע".
ועיין במש"כ בשולי המנחה ליישב בזה.

⁹ ועיין מהרש"א ומהר"ם נדה נ., וע"ע תומים סימן ז ס"ק ה.

מעשה שאין אשה מעידה אינה דנה ודבורה לא היתה דנה אלא מלמדת להם שידונו אי נמי על פי הדבור שאני וכיוצא בזה כתבו בסוף פ"ג דשבועות (כט: ד"ה שבועות)¹⁰.

וכן פסק מרן בשו"ע (סעיף ד):

"אשה פסולה לדון"¹¹.

הרי לנו שאשה פסולה לדון, ונחלקו האחרונים מהו הטעם לכך. הפרישה (ס"ק ה) כתב, 'אשה פסולה לדון, זה נמי נילף מהכלל דכל הפסול להעיד פסול לדון, ולעדות פשיטא דפסולה דכתיב 'ועמדו שני האנשים' (וכמ"ש בסימנים כ"ח ול"ה). וכ"כ הסמ"ע (ס"ק י) והבאר היטב (ס"ק ז) שלומדים זאת מעדות (וע"ע אור זרוע חלק ג פסקי בבא קמא סימן צג, ובגר"א ס"ק יד)¹². ובלבוש (סעיף ה, ציינו בסמ"ע הנ"ל) כתב:

"אשה פסולה לדון, אף על גב דהוקשה אשה לאיש לכל התורה, לדין פסולה, משום דהקפידה התורה גבי עסקי דינים על אנשים דוקא, דכתיב (דברים יט, יז) ועמדו שני האנשים וגו', א"נ מדכתיב (במדבר יא, כו) וישארו שני אנשים במחנה, ואנשים דהכא מיותר הוא למעוטי נשים, והתם גבי שבעים זקנים שביירר משה להיות דיינים על ישראל כתיב. וכי תימא הרי דבורה דכתיב (שופטים ד, ד) והיא שופטה את ישראל, על פי הדיבור ולכבוד השכינה ששרתה עליה שאני. א"נ היא לא דנה בעצמה אלא היתה מלמדת שופטי ישראל"¹³.

ובעררך השולחן (ו, ד) כתב:

"אשה פסולה לדון מפני שהיא פסולה לכל התמנות שנאמר (דברים יז, טו) שום תשים עליך וגו' מקרב אחיך כל שימות שאתה משים היינו כל מיני התמנות לא יהא אלא איש"¹⁴ (רמב"ם פ"א הלכה ה ממלכים), דהא מקרב אחיך כתיב ולא מקרב אחיותיך, ומה שדבורה שפטה את ישראל לא היתה דנה אלא מלמדת להם שידונו כך וכך ועוד דעל פי הדיבור היה (תוס' יבמות מ"ה: ד"ה מי לא), ועוד דכל ישראל קבלה עליהם שתדון אותם".

בימינו

בשו"ת פסקי עוזיאל (בשאלות הזמן סימן מג), דן בשאלה, האם אשה יכולה לדון בזמננו, והביא לדברי התוספות (שהבאנו לעיל), שדבורה דנה משום שקבלה עליהם, ומשמע שסוברים בודאי שבקבלה כשרה

¹⁰ וזו לשון הב"ח: "אשה פסולה לדון. כ"כ התוספות סוף פרק קמא דקמא ובכמה מקומות, וכן פסק הרא"ש ריש פרק שבועות העדות (סימן ב)..." וכתב מרן החיד"א בברכי יוסף (ח"מ סימן ז):

"זמרן בבית יוסף הביא מדברי התוספות פרק החולץ דף מ"ה (ע"ב ד"ה מי) וספ"ג דשבועות (כט: ד"ה שבועות). וכ"כ בגיטין דף פ"ח (ע"ב ד"ה ולא) ובגדה דף נ' (ע"א ד"ה כל). אמנם מה שהביא מרן וגם הרב בית חדש מדברי התוס' דקמא דף ט"ו (ע"א ד"ה אשר), שפיר הקשה עליהם בספר דמשק אליעזר חדש, בהגהותיו, דהתוספות התם בקמא אדרבא תירצו דלעולם אשה כשרה לדון, ומתני' דכל הכשר לדון באיש איירי, אלא דכתבו דאין להביא ראיה מדבורה. עכ"ד. והדין עמו מדברי התוספות שם בקמא מוכח דמסקי דאשה כשרה לדון, כאשר הרואה בעיניו יראה. הן אמת דשם בפסקי תוספות דקמא כתוב אשה אינה מעידה ולא דנה. ע"ש. וגם בכל דוכתי הנוכר פשיטא להו לתוספות דאשה פסולה לדון. אבל מרן והרב ב"ח לא הו"ל להזכיר דיבור התוספות דקמא הנז'".

¹¹ וכן פסקו אחרונים רבים, כגון הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור בשו"ת עין יצחק (ח"א אבן העזר סימן מג), ועוד.

¹² וכן בשו"ת רעק"א (קמא סימן עג) כתב דלדעת הבית יוסף הטעם הוא משום דלמידים זה מדין עדות.

¹³ להרחבה, עי' סמ"ע (ס"ק י) ובאה"ט (ס"ק ז), ואמנם עי' אורים (ס"ק ט) ותומים (ס"ק ה). וע"ע תפא"י (ח"מ ז, ז).

¹⁴ ביבמות (מה: אמרו, "שום תשים עליך מלך", כל משימות שאתה משים - אל יהו אלא מקרב אחיך. ולכא"ו קשה מכאן על דברי הראשונים הסוברים שאשה כשרה לדון. שהרי נאמר אחיך ולא אחיותך. ולכא"ו אפשר לתרץ שהנה כתב הריטב"א (יבמות שם ד"ה כיון) "הנכון כמו שפירש ר"י ז"ל, דמקרב אחיך על מלך בלחוד קא"י, ע"ש. וא"כ ה"ה אף לעניינינו, דכל מה שאמרו 'מקרב אחיך', ולא אחיותך, משמע דוקא לענין מלך, אבל שאר משימות, נראה שיותר גם מאחיותך.

לדון. וכתב עוד שנראה ודאי שאין חולק על סברא זו, ויתר תרוצי התוס' אינם חולקים בעיקר הדין אלא באוקימתא דמעשה דבורה. והביא עוד שכ"כ החינוך (מצוה עז) דבקבלוה הכל כשרים, דכל תנאי שבממון קיים, ומדבריו מוכח דאפילו אם לא קבלוה היחידים בפירוש אלא שקבלוה ראשי הקהל סגי, משום דאחריהם נגזרים כל העם וכל אדם ידון על פיה. וכתב עוד:

"אלא דעכ"פ לא מצינא למילף מדברי התוס' אלא כגון דבורה שקבלוה מפני שכינה או מפני נבואה, והכי מסתבר, דבלא זה למה נתקן תקנה כזאת? ולא דמי לעדות, משני טעמים: (א) דבעדות יש עלבון לאשה כשלא נאמין לדבריה, לכן ראוי לתקן לקבל עדותה אבל בדין לאו כולי עלמא יכולים להיות דיינים אלא המובחרים שבעם, שנושאים בעצמם המעלות הדרושות לדיין: - חכמה, גבורה, עצה וסברא ישרה, יראת ה' ושנאת בצע, ואם אמנם ימצאו באשה חכמה וידיעה משפטית רחבה, אבל גבורת לב של לא תגורו מפני איש ואמיצת הרוח, ולא להתפעל מאיומים של אלמות, או מרגשי רחמים של העוני, ודאי שלא נמצאת בכל הנשים, שטיבם העדין והרחמני הוא עלול להתפעל. (ב) דבעדות הוא מעשה אקראי בעלמא שנודמנה וראתה עדות, אבל למנות אותה לדיין הרי אנו מוציאים אותה מתפקידה הטבעי של צופיה הליכות ביתה בטפול ילדיה וחינוכם, ומעמידים אותה בעבודה צבורית, וכבודה של האשה במקומה מונח, וגדולה הבטחה שהבטיח הקדוש ברוך הוא לנשים (ברכות יז), אבל בדבר התלוי במעלות מדעיות ותכונות נפשיות, מוטב שישמור כל אחד את תפקידו הראוי לו ורק אם ביוצא מן הכלל נמצא אשה חכמה ואמיצת לב כדבורה הנביאה נושבת אותה על כסא השופטים, כי במשפט לא האישיות הוא העיקר אלא החכמה והמדע והתכונות הנפשיות המעולות והנבחרות, - ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת שונאי בצע (שמות יח, כא).

ולחיפך כל המעמיד דיין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה ואינו ראוי להיות דיין אעפ"י שכולו מחמדים ויש בו טובות אחרות, הרי זה שהעמידו עובר בלא תעשה (ש"ע ח"מ סי' ח' סעיף א') ואפילו למ"ש רמ"א (שם) דעיירות שאין בהם חכמים הראויים להיות דיינים או שכולן עמי הארץ וכו' ממנים הטובים והחכמים שבהם (לדעת אנשי העיר) אעפ"י שאינם ראויים לדיינים, וכיון שקבלום עליהם בני העיר אין אחר יכול לפוסלם, וכן כל צבור יכולים לקבל עליהם בית דין שאינו ראוי מן התורה, ברור הדבר שלא נאמר דין זה אלא בדליכא ראויים, ועכ"פ תמיד בוחרים בהיותר טובים ומובחרים בידיעותיהם ומעלותיהם, ואוי לדור שלא ימצאו לו אנשים ראויים לדון ויצטרכו לבחור בנשים¹⁵. וכך אמרו ז"ל: חשיך דרא דאיתתא דברייא (מדרש שוחר טוב מזמור כ"ב פסוק אליך ועקו).

מהאמור אתה למד, דגם לתרוצא קמא דתוס' דס"ל האשה כשרה לדון אפי' בלא קבלוה עליהם, היינו דוקא באשה הראויה לכך ולא תהיה אשה עדיפא מאיש וקודמת לו. ובספר מלכי בקדש חלק ב' (צד קפ"ח) כתב ומה שכתבו התוס' הטעם שהיתה נביאה, הוא לא שהקבלה לא מועלת רק לנביאה, שאין הדבר כן, שכל שקבלו עליהם אין בין נביא לשלשה רועי בקר וכו' כמבואר בחו"מ (סימן כב), ואני אומר אין שום ספק בדבר שכל אדם ראוי לקבל עליו לדיין את מי שהוא רוצה אבל השאלה היא אם הצבור כולו, או רובו לכה"פ, ראוי לתקן תקנה כזאת שאין בה שום צרך. ולזה הוא שהוצרכו התוס' לומר: שקבלוה עליהם משום נבואה או משום שכינה, דאל"כ תקנה זאת למה? וכי מותר לעקור אפילו דברי חכמים בשאט נפש בלתי שום צרך בדבר?"

וסיכם את דבריו:

¹⁵ ועיין בשו"ת שרידי אש (סימן עז) שכתב אגב ריהטא, שע"פ הדיבור הותר לה לדון "שהיא היתה נביאה ולא היה שם איש גדול כמותה", ע"ש.

מהאמור אנו למדים דאין אסור מן התורה להתדיין לפני אשה, דהא אפילו להפוסלים, היינו משם דמדמים דין לעדות, ולהאי טעמא יש להכשיר בקבלוה עליהם, מצד התקנה, כמו שמועיל גם זה בעדות. אלא שלדעתנו מפני חשיבות של ענין דין בישראל לא נכון לעשות תקנה כזאת, שהיא פוגעת בהנהלת משק הבית הישראלי וחנוך הבנים וטפולם התמידי שאינו יכול להעשות אלא על ידי אם רחמניה שהיא צופיה הליכות ביתה, ושאיין הדין יכול להיות אמת מסבות פסיכולוגיות של רגשי רחמים מרובים, שהאשה חוננה בהם, וגם מסיבת עדינות רגשותיה שהונאתה מרובה ודמעתה מצויה, ולכן אין ממניס אותה לדון דאחד מתנאי הדיין הוא: אנשי חיל, גדולים בחכמה, ואמיצים ברוחם, שמקיימים לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלקים הוא. (שם סימן ה'). (וכדברים הללו כתב בשו"ת משפטי עוזיאל כרך ד חו"מ ה).

במדרש (קהלת רבה) נאמר: "דיינים זכרים ודיינות נקבות", ולכאורה מימרא זו סותרת את ההלכה שהבאנו לעיל, שאשה פסולה לדון. ואכן ברד"ל פירש, דלאו דוקא דיינות, דאשה פסולה לדון, אלא שופטת להשיגח שלא ישלטו (לגרסת שו"ת עשה לך רב נראה שצ"ל - ישלחו) הנשים בעולתה איש לרעותה את ידה, ובילקוט הגירסא דינין זכרים ודיינין נקבות, אפשר הוא כמו דיני ופירושו דינים השייכים לאיש או לאשה לבדן.

ובשו"ת עשה לך רב (חלק ח סימן עט), כתב, שפירוש זה במדרש דחוק הוא, ותירץ, דלשון המדרש הוא כפשוטו, וזו כוונת המדרש:

"מענתה יתכן, שהמדרש הנ"ל סובר שנשים כשרות לדון, או ששלמה ומועצתו קבלו נשים אלו כדיינות, וקבלה ודאי שמועילה, והכל כשרים לדון בקבלה. וקבלת גדולי הקהל מספיקה ואין צורך שכל העומדים לדין יקבלו עליהם. וכך מצאנו "דיינות נקבות" כלשון המדרש, ואין סתירה להלכה". ומדבריו עולה, שסובר שגם בימינו כשרה אשה לדון כאשר קיבלוה עליה, ואינו חושש לטעמים שכתב בשו"ת משפטי עוזיאל הנ"ל¹⁶ (וע"ע שו"ת רבי רעק"א מהדורא קמא סימן עג).

אשה בהוראת הוראה

הנה מצינו דלדעת רוב הפוסקים, אשה פסולה לדון (ומ"מ לא נכנסנו לסוגיית 'קבלוה עליה', וכן לא עסקנו בפרטי הדינים), אך מ"מ יש לדון, האם יש להתיר לאשה לפסוק הלכה ולמעשה בענייני איסור והיתר, וזו לשונו של מרן החיד"א (ברכי יוסף סימן ז):

"אף דאשה פסולה לדון, מכל מקום אשה חכמה יכולה להורות הוראה. וכן מתבאר מהתוספות (יבמות מה: ד"ה מי. גיטין פח: ד"ה ולא. ועוד) לחד שינויאי, דדבורה היתה מלמדת להם דינים. וכן תראה בספר החינוך דבסימן פ"ג, הסכים דאשה פסולה לדון, ובסימן קנ"ב בענין שתוי כתב וז"ל, ומניעת ההורייה וכו', וכן באשה חכמה הראויה להורות וכו'. ע"ש". (וע' בפתחי תשובה, שהפנה לכמה מהפוסקים שכתבו בעניין).

ובשערי תשובה (הלכות פסח תסא, ס"ק יז) כתב:

"...בשם תשובת בית יעקב, שתלמיד הגאון מוה' העשיל ז"ל אמר לו כשארע שאלה מענין נפוחה לפניו, היה מצוה לבני ביתו להורות הוראה זו ולראות אם אין הנפיחה נראית משני עבריהם..."

¹⁶ ומ"מ ודאי שגם הרב עוזיאל מודה דמעיקר הדין אם קיבלוה עליה, כשרה.

אך הוסיף עוד (בהגה):

"ונראה שמה שכתב שהיה מצוה לבני ביתו להורות הוא שפת יתר שלא בדקדוק, כי ח"ו לתלות בוקי סריקי בהגאון ז"ל שמסר ההוראה בזה לבני ביתו. אך הכונה לומר שהיה סומך על ראות עיניהם והבחנתם בעסק הוראה זאת, כדת הנשים שהם רגילות במעשה אופה, והם ידעו ביותר להבחין ולהבדיל בין הנפיחה שמחמת האור ובין הנפיחה שמחמת החימוץ, וכאשר עושים המורים לפעמים שכנמצא בעופות איזה שאלה...דרכם לשאול בנשים אשר עוסקים בזה ובקיאים בתרנגולים וסומכים עליהם בעניין, אבל לא בהוראה".

ומצינו בשו"ת בית מרדכי (חלק א, סימן פ) שהביא ראיה לדברי מרן החיד"א:

"כסיוע למסקנתו יש להביא את הברייתא פסחים פח, ב: מעשה במלך ומלכה שאמרו לעבדיהם צאו ושחטו עלינו את הפסח, ויצאו ושחטו עליהן שני פסחים. באו ושאלו את המלך, אמר להם לכו ושאלו את המלכה וכו'. ופרש"י ד"ה ושאלו את המלכה: בקיאה וחכמה היתה... "ע"ש¹⁷.

ואני לא באתי לפסוק הלכה בין ההרים הרמים האלה¹⁸. ומ"מ נראה לכאורה לבאר סברת המתירים לאשה לפסוק הלכה, דאחד הטעמים לפסול אשה לדון הוא משום דאין למנותה בשררה על הציבור (עיין לעיל לדברי ערוך השולחן), וממילא אשה מותרות להורות הוראה, מפני שאין בכך שררה.

¹⁷ ומ"מ לכאן יש להתווכח על ראיה זו, שהרי התם המלך אמר זאת למלכה.

¹⁸ וע"ע במנחת חינוך (רנז).